

SŁOWIANIE A EKOLOGIA – PROBLEM SKAŻENIA RADIOAKTYWNEGO W FEDERACJI ROSYJSKIEJ. PRZEGLĄD WYBRANYCH REGULACJI PRAWNYCH

M. Micinska

Kujawsko Pomorska Szkoła Wyższa w Bydgoszczy, Polska

Związek Radziecki pozostawił po sobie poważne problemy ekologiczne. Pospieszna industrializacja kraju, śmiałe projekty inżynieryjno – budowlane, katastrofy przemysłowe, eksploatacja poligonów i baz wojskowych, to spuścizna która przyczyniła się do skrajnej degradacji środowiska na wielu obszarach byłego ZSRR.

Zainicjowane pierestrojką przemiany ustrojowe musiały siłą rzeczy przynieść nowe podejście do ochrony środowiska. Istniejący stan faktyczny wymagał podjęcia aktywnych działań mających na celu poprawę sytuacji ekologicznej. Najpoważniejszym problemem pozostawionym przez poprzedni ustrój okazało się skażenie radioaktywne. Najsilniejszymi jego źródłami są: katastrofy w elektrowni atomowej w Czarnobylu i kombinacie atomowym Majak, eksploatacja poligonów jądrowych w Semipałatyńsku i Nowej Ziemi, składowiska odpadów radioaktywnych, kopalnie i zakłady obróbki surowców rozszczepialnych, miejsca stacjonowania i zatopienia łodzi z napędem atomowym (Kursk, Komsomolec).

W zależności od pochłoniętej dawki promieniowanie radioaktywne wywołuje: natychmiastową śmierć molekularną, śmierć w wyniku zaprzestania pracy głównego układu nerwowego (konwulsje, drgawki, letarg), odwodnienie, krwotok przewodu pokarmowego, białaczkę, nowotwory kości i skóry, zaćmę, nudności, wymioty, bezpłodność, mutacje genetyczne, choroby tarczycy. Obecność dużych dawek promieniowania ma wpływ nie tylko na człowieka lecz także na pozostałą część natury żywej. U roślin obserwuje się opóźniony wzrost i zmiany w budowie zewnętrznej, u zwierząt natomiast zaburzenia neurologiczne, nieprawidłowości w funkcjonowaniu układu krążenia, zakłócenia wzrostu, żywotności i płodności, mutacje genetyczne[1, s. 2].

Celem artykułu jest przegląd wybranych regulacji aktualnie obowiązujących w FR odnoszących się do problematyki bezpieczeństwa ekologicznego i naprawiania skutków zdarzeń radiacyjnych, które miały miejsce w ZSRR.

Przeгляд regulacji rozpocząć należy od Konstytucji Federacji Rosyjskiej. Jej art. 42 stanowi, że „każdy ma prawo do życia w sprzyjającym środowisku naturalnym, do wiarygodnej informacji o jego stanie oraz do wynagrodzenia szkody wyrządzonej jego zdrowiu lub mieniu przez naruszenie prawa ekologicznego”. Przepis ten konstruuje, ogólną kategorię praw ekologicznych, stanowiących nową generację praw człowieka w pełni odpowiadającą

międzynarodowym standardom [2, s. 101]. Z kolei art. 41 ust 2 stanowi, że „w Federacji Rosyjskiej finansuje się federalne programy ochrony i wzmacniania zdrowia ludności (...) popiera się działalność sprzyjającą zachowaniu zdrowia ludzkiego, (...), kształtowaniu korzystnych warunków ekologicznych i sanitarno-epidemiologicznych”. Natomiast w art. 72 ust. 1 lit d i z mowa jest o tym, że „ochrona środowiska, zapewnienie bezpieczeństwa ekologicznego oraz podejmowanie działań w zakresie walki z katastrofami, klęskami żywiołowymi, epidemiami oraz likwidacja ich skutków – należą do zadań wspólnych Federacji Rosyjskiej i podmiotów wchodzących w jej skład”. Wymienione wyżej przepisy Konstytucji FR stanowią sprzyjające podłoże dla rozwoju ustawodawstwa federalnego i regionalnego w przedmiotowym zakresie oraz stwarzają podstawy dla uchwalania i finansowania konkretnych programów naprawczych.

Dnia 10 lipca 2001 r. Duma Państwowa uchwaliła ustawę – o specjalnych programach ekologicznych rehabilitacji obszarów zanieczyszczonych [3]. Stanowi ona kompleksową podstawę do tworzenia programów naukowo – badawczych oraz naprawczych w celu zapewnienia bezpieczeństwa radiacyjnego ludności, obniżenia ryzyka wpływu promieniowania i poprawy stanu ekologicznego na wszystkich obszarach FR zanieczyszczonych radiacją poprzez podejmowanie przedsięwzięć mających na celu rekultywację tych obszarów oraz utylizację lub likwidację wyłączonych z eksploatacji niebezpiecznych obiektów.

Kolejny akt to dokument prawa międzynarodowego typu *soft law*. Dnia 3 grudnia 2009 r. Wspólnota Niepodległych Państw uchwaliła modelową ustawę o obszarach klęski ekologicznej i o uregulowaniu działalności gospodarczej i innej działalności na tych terytoriach. Zawiera ona wytyczne możliwych rozwiązań prawnych. Akt ten ma znaczenie rekomendacyjne dla państw WNP.

Ponadto w rosyjskim systemie prawnym funkcjonują rozwiązania szczegółowe odnoszące się do specjalnych obszarów utworzonych na skutek katastrof czarnobylskiej, kysztymskiej i eksploatacji poligonu w Semipałatyńsku.

Pierwszą inicjatywą prawną FR odnoszącą się do przedmiotowego problemu było uchwalenie dnia 15 maja 1991r. – ustawy o ochronie socjalnej obywateli, którzy ulegli skażeniu radioaktywnemu na skutek katastrofy w elektrowni atomowej w Czarnobylu [4]. Uprawnionymi do świadczeń na jej podstawie są wyłącznie obywatele FR, którzy znaleźli się na „obszarze oddziaływania niekorzystnych czynników” będących skutkiem katastrofy w dniu 26 kwietnia 1986r. lub uczestniczący w likwidacji jej skutków.

W zależności od poziomu napromieniowania „obszary oddziaływania niekorzystnych czynników” podzielono na 4 zony:

- wykluczenia – obszar zamknięty ok. 30 km wokół elektrowni (znajdujący się na Ukrainie) a także wyodrębniony obszar na terytorium FR – z których ludność została ewakuowana bezpośrednio po zdarzeniu, w tej strefie zakazuje się stałego zamieszkiwania ludności oraz znacząco ogranicza korzystanie ze środowiska;
- przesiedlenia – część terytorium FR, skąd dokonano przymusowego przesiedlenia ludności po wystąpieniu katastrofy;
- zamieszkiwania z prawem do przesiedlenia, w tej strefie przesiedlenie może nastąpić tylko dobrowolnie, osobom zamieszkującym przysługują świadczenia społeczne;
- zamieszkiwania z ulgowym statusem socjalnym: osobom zamieszkującym w tej strefie przysługują świadczenia społeczne.

Stosownie do rozporządzenia Rządu FR z dnia 18 grudnia 1997 r. status stref wykluczenia i przesiedlenia przyznano kilku miejscowościom w obwodzie briańskim –bezpośrednio graniczącym z Ukrainą. W obwodach briańskim, kałużskim, orłowskim i tulskim ustanowiono strefy zamieszkiwania z prawem do przesiedlenia. Strefy zamieszkiwania z ul-

gowym statusem socjalnym ustanowiono w 14 różnych podmiotach federacji, w tym w obwodzie leningradzkim, znajdującym się w znacznej odległości od miejsca katastrofy.

Nie rzadziej niż raz na trzy lata Rząd FR winien weryfikować granice zon z punktu widzenia rzeczywistej sytuacji radiacyjnej. Środowisko zon objęte jest państwowym monitoringiem, zakazuje się działalności negatywnie wpływającej na otoczenie, podejmowanie przedsięwzięć poprzedza się przeprowadzeniem państwowej ekspertyzy ekologicznej.

Obywatelom FR, którzy znaleźli się na wymienionych wyżej obszarach oraz ich potomkom do drugiego pokolenia przysługują zróżnicowane formy świadczeń m.in:

- renta inwalidzka;
- 1 krotny zasiłek na poprawę warunków mieszkaniowych;
- pokrycie 50 % kosztów utrzymania mieszkania;
- comiesięczna dopłata do pensji;
- coroczny, dodatkowy 14 dniowy odpłatny urlop;
- okresowy zasiłek dla bezrobotnych w wysokości 100 % średniego wynagrodzenia;
- pokrycie 50 % kosztów utrzymania dzieci w przedszkolach i żłobkach;
- comiesięczne dopłaty do żywności i kosztów utrzymania dzieci;
- skrócenie okresu pracy wymaganego do otrzymania świadczeń emerytalnych;
- zapewnienie miejsc w domach spokojnej starości i domach weteranów;
- pierwszeństwo w przyznawaniu prawa do pobytu w sanatoriach.

Szczegółowy tryb przyznawania uprawnień reguluje ustawa i przepisy wykonawcze.

W następnej kolejności zajęto się skutkami awarii technicznych w kombinacie Majak. W zakładach zajmujących się rafinowaniem i obróbką plutonu w latach 1957–1968 doszło do szeregu wypadków i zaniedbań, które doprowadziły do znacznego skażenia na Uralu. Dnia 28 lipca 1992 r. Rada Federacji wydała uchwałę – o pomocy finansowej dla ludności obwodu kurgańskiego żyjącego na obszarze klęski ekologicznej [5]. Akt ten ograniczał się jednak tylko do wskazania kwoty 121 milionów rubli na „pomoc finansową i fizyczną rehabilitację ludności obwodu kurgańskiego”. Dnia 26 listopada 1998 r. tą lakoniczną uchwałę zastąpiono ustawą – o ochronie socjalnej obywateli uległych wpływowi radiacji na skutek awarii w 1957 r. w zakładach produkcyjnych „Majak” i zrzutów radioaktywnych odpadów do rzeki Tieczy [6]. Akt ten stanowi, że przepisy ustawy czarnobylskiej, stosuje się odpowiednio do obywateli FR, zostali napromieniowani na skutek awarii w kombinacie. Warto zauważyć, że mieszkańców wiosek położonych na brzegu radioaktywnej Tieczy przesiedlono dopiero w styczniu 2006 r. Rosatom kupił nowe domy dla 700 rodzin i sfinansował rekultywację gleb wzdłuż brzegów rzeki [7].

Najpóźniej zajęto się problemem poligonu w Semipałatyńsku (dzisiejszy Kazachstan), na którym w okresie ZSRR zdetonowano około 600 nadziemnych i podziemnych ładunków jądrowych. Dnia 19 sierpnia 1995 r. uchwalono ustawę – o ochronie socjalnej obywateli uległych napromieniowaniu na skutek prób jądrowych na poligonie w Semipałatyńsku [8]. Ustawa nie przewiduje prawa do przesiedlenia a jedynie świadczenia społeczne. Prawo do świadczeń przysługuje jednak tylko obywatelom FR, którzy mieszkali na obszarach podlegających radiacji w latach 1949–1963, choć wiadomo, że próby jądrowe przeprowadzano do 1989 r. Zdaniem organizacji inwalidów, ustalony rozporządzeniem Rządu FR wykaz napromieniowanych miejscowości nie odpowiada rzeczywistości, przez co pozbawia świadczeń wielu poszkodowanych [9].

ZSRR pozostawił po sobie poważny problem skażenia radioaktywnego. W latach dziewięćdziesiątych FR uchwaliła ustawy odnoszące się do obszarów pozostających w szczególnie ciężkiej sytuacji. W ten sposób problem odpowiedzialności za szkody związane ze skażeniem radiacyjnym został, przynajmniej częściowo rozwiązany poprzez uchwalenie aktów przewidujących pomoc socjalną dla ludności, monitoring i rekultywację środowiska. Obywatelom FR, nie objętym zakresem obowiązywania wyżej wymienionych ustaw, po-

zostają indywidualne roszczenia o naprawienie szkody na podstawie art. 79 ustawy z dnia 10 stycznia 2002 r. – o ochronie środowiska: żądanie odszkodowania za szkody poniesione na zdrowiu i mieniu w związku z naruszeniem prawa ochrony środowiska [10].

LITERATURA

1. Dobrzyński, L. Biologiczne skutki promieniowania jonizującego / L. Dobrzyński. – http://ncbj.edu.pl/zasoby/rozne/biol_skutki_prom_joniz_raport13ptj.pdf.
2. Rakoczy, B. Problematyka ochrony środowiska w konstytucji Federacji Rosyjskiej / B. Rakoczy // Prawo i Środowisko. – 2004. – nr 3.
3. О специальных экологических программах реабилитации загрязненных участков территории : федер. закон от 10 июля 2001 г. № 92-ФЗ.
4. О социальной защите граждан, подвергшихся воздействию радиации вследствие катастрофы на Чернобыльской АЭС : закон РФ от 18.06.1992 г. № 3061-1.
5. Об оказании финансовой помощи населению Курганской области, проживающему в зоне экологического бедствия : распоряжение Председателя ВС РФ от 28.07.1992 г. № 3381рп-1.
6. О социальной защите граждан, подвергшихся воздействию радиации вследствие аварии в 1957 году на производственном объединении «Маяк» и сбросов радиоактивных отходов в реку Теча : федер. закон от 26.11.1998 г. № 175-ФЗ.
7. Экологи не довольны работой Государственной Думы. – Режим доступа: http://www.bellona.ru/articles_ru/articles_2007/bills_2006.
8. О социальной защите граждан, подвергшихся радиационному воздействию вследствие ядерных испытаний на Семипалатинском полигоне : федер. закон от 19 авг. 1995 г. № 149-ФЗ.
9. О социальных гарантиях гражданам, подвергшимся радиационному воздействию вследствие ядерных испытаний на Семипалатинском полигоне : федер. закон от 10.01.2002 г. № 2-ФЗ.
10. Об охране окружающей среды : федер. закон от 10.01.2002 г. № 7-ФЗ.